

Savaş, Göç, Sınıf: Emeğin Göçü

Bu günler, Ortadoğu'dan çevre ülkelere akan, oradan da Avrupa'nın kalbine ulaşan kitlesel göç dalgası, "göç olgusuna" yeni bir bakış getirmeyi gerekli kılıyor sanırım. Geçerli göç teorileri her ne kadar, bir kaç on yılda bir kendini yenilese de, bu yeni süreçte "göç olgusu" sebep sonuç ilişkileri açısından gittikçe karmaşıklaştı. Doksanlı yıllarda başlayan yeni dalga göçlerin kaynağını, dünyanın çeşitli bölgelerinde ki çatışmalı süreçlerle birlikte kitleselleşen zorunlu göç almıştı. Bu gün milyonları bulan göç dalgaları, göç tarihi açısından, kitleselliğin en yüksek olduğu duruma ulaştı. Merkez ülkelerin çevre ülkeleri sömürerek kalkındıkları zamanlardan başlayan göç hareketleri, ülkeler arası farklılıklar, kapitalizmin dönemsel krizleri, gelir farklılıkları ve yirminci yüzyılda ki dünya savaşlarında bir nüfus hareketliliği yaşanmasına yol açsada, bu göçler, özellikle "merkez ülke" olarak tabir edilen Avrupa ülkelerince, kontrol edilebilir bir seviyede tutuldu.

Göç Teorileri

Göçün tarihi irdelendiğinde "göç olgusunun" aslında çok katmanlı, çok yüzlü, ekonomik, sosyal, politik etkilerin yanı sıra bireysel ve ailesel faktörler gibi pek çok etkenin iç içe geçmesiyle oluşan, tek bir teoriyle açıklanmayacak kadar karmaşık olduğu görülür. Bunlara ek olarak, hammadde, emek, maddi bağlar, ideolojik bağlar, küresel şehirler, etnik köken, dinsel inanç, bireysel fayda gibi daha nice faktör bu süreci etkiler.¹

Ama genel hatlarıyla emek göçü, sermaye ve emeğin eşitsiz coğrafi dağılımından kaynaklı göç hareketlerinin yönü; bir yandan kapitalizmin ve piyasaların egemenliğinin yarattığı sınırsız işgücü talebine doğru akarken, diğer yandan geleneksel sektörlerden modern sektörlerdeki daha iyi ücretli işlere, beklenen net yararın en yüksek olduğu hedefe yönelir. Göçe ivme veren faktörler, ucuz emeği sermaye için harekete geçirir. Bu sebepler ister gönüllü ister zorunluluktan kaynaklansın işgücü göçünü son iki yüzyıldır kapitalist dünya ekonomisinin önemli bir parçası haline getirmiştir. Bu süreç kitleleri, çevre ülkelerdeki toprak, hammadde ve emeğin dünya piyasalarının denetimi altına girmesi, geniş kitlelerin mülksüzleşmesi ve hayatlarını sürdürmek için göçe zorlamıştır. Uluslararası göç geçmişte sömürgeci olan devletle sömürgeler arasında olmuştu, bunun en iyi örneği İngiltere'dir. İngiltere bu gün kedine özgü ulus ötesi bağlar ve kültürel bir sistem oluşturmuştur.

Son yüzyıla gelindiğinde klasik göç teorileri gittikçe karmaşıklaştı, ücret farklılıkları gibi emeği harekete geçiren faktörlere ek olarak, sosyo – kültürel bağlam da önem kazanmaya başladı. Göç sosyolojisi olarak tanımlanan alan giderek derinleşerek, göçe yol açan süreç, ulus devletler ve sınırlar, göçmenler arasında oluşan ağlar, göçmen kaçakçılığı gibi karmaşık bir yapı ortaya çıktı.²

Kısaca göç teorileri farklı ideolojik perspektiflerden ve çok karmaşık durumları kapsayacak bir biçimde gelişip her biri göçün bir yönünü açıklamaya çalıştı.

Başta belirttiğim gibi, son beş yıllık göç süreci, sebep sonuç ilişkileri açısından yeni bir görüşü de beraberinde getirecektir. Bu yazı bu süreci "emeğin göçü" ekseninde ele alacaktır.

¹ Douglas S. Massey, Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor - Uluslararası göç kuramlarının bir değerlendirmesi - <http://www.tplondon.com/dergi/index.php/gd/article/view/1>

² Toksöz, G. (2004), Uluslararası Emek Göçü, Ankara: İmaj (s. 10-44)

Emeğin Göçü

Göç tarihi insanlık tarihi kadar eski olsa da, iş gücünün temininin hedef alındığı “göç hareketleri” tarihine bakmak için 16. yüzyıla kadar gerilere gitmek gerekir.³ Fethedilip, sömürgeleştirilen yeni dünyanın kahve, pamuk ve şeker plantasyonlarında çalıştırılacak kölelere ihtiyaç duyulmaya başlamasıyla birlikte insanlık tarihinin en önemli emek göçlerinden biri olan köle ticareti merkez ülkelerde kapitalizmin gelişimini sağlayan birikim açısından önemli bir rol oynadı. O zamandan bu güne, tarihsel ve güncel olarak göçün işlevi olabildiğince ucuz işgücünü, kapitalist birikim sürecinin bir girdisi haline getirmektir. Göçmen emeği, yüzyıllardır işverenler açısından, işgücü maliyetini düşük tutmak, yetersiz işgücü arzını karşılamak, esneklik, ucuz işgücü gibi özellikleri nedeniyle emre amade tutuldu. El altında tutulan bu güç aslında işgücü için dünya pazarı yaratıyordu. Göçmenler, kontrol edilebildiği ve mevcudiyetleri denetlenebildiği sürece sermaye tarafından kendi işçi sınıflarını ve işgücü piyasası içinde bir baskı mekanizması olarak kullanıldı. Sermaye, ikinci dünya savaşından bu yana, emek göçünün her sürecinin kontrolünü elinden tutarak oldukça planlı bir şekilde emek göçünü kontrol etti. İkinci dünya savaşının hemen ertesinde Avrupa’da sınırların değişmesiyle birlikte 15 milyonu bulan bir göç hareketi oldu. Bu durum aslında sermaye açısından, savaşta büyük kayıp veren işgücünü yeniden organize etme dönemi idi. Bunun ardından 1970’lerin ortalarına kadar ki dönem, sermayenin büyüdüğü ve işgücü açığını “sözleşmeli göçmen işçi” alımıyla karşıladığı ve hızla zenginleştiği zamanı ifade eder. Almanya, Fransa ve İngiltere iş gücü açıklarını öncelikle İtalya, Portekiz ve İspanya’dan karşıladı. %5 aşan büyüme, eski sömürge ülkeler ve Türkiye, Yugoslavya gibi ülkelerden getirilen işçilerle karşılanmaya çalışıldı. Daha sonra işçi alımları durdurulsa da, mevcutların geriye dönmesi bir yana aileleri de geldi ve yeni bir dönem başladı. 1980’lerde gelen ikinci petrol şokunun etkisiyle artık kontrollü emek göçünün sonuna gelindi. Bundan sonra göçle gelenler; sığınmacılar, mülteciler ve kayıt dışı göçmenler olarak tanımlanıyordu. Sovyetler Birliği’nin dağılması ve yıkılan Doğu Bloku ülkeleri sonucu, yüzbinlerce insan merkez Avrupa’ya karışmış, bunları Türkiye, Ortadoğu ve diğer çevre ülkelerde gelen sığınmacılar takip etmişti.³

Bu dönemde, çevreden merkeze kitlesel göçün temel nedeni olarak, iş, yoksulluk ve daha iyi bir yaşam umudu olarak tarif ediliyordu. Ama asıl neden çevre ülkelerde ekonomiler krize sürüklenmiş ve bu süreç askeri darbelerle yönetilmeye çalışılıyordu.

Roger Owen ve Şevket Pamuk, 20.yüzyıl sonlarında Ortadoğu’da ki iktisadi değişim sürecinin toplumsal düzenin kaçınılmaz olarak alt üst edeceği ve bazı durumlarda hükümet politikalarına karşı halktan gelen güçlü bir muhalefet oluşacağına öngörüsünde bulunur. Bölgenin geleceği açısından iki noktaya işaret ederler; sürmekte olan ve Ortadoğu’daki ülkelere pek çoğunun peşini bırakmayan savaş ve Filistin – İsrail barışı. İkinci olarak da, nüfus ve kaynaklar arasındaki dengesizliğe işaret ederler.⁴

³Toksöz, G. (2004), Uluslararası Emek Göçü, Ankara: İmaj (s. 10-44)

⁴ Pamuk, P., Owen, R. (2002) 20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi, (Çev. Ayşe Edirne), Sabancı Üniversitesi Yayınları

Göç, diğer “çevre ülkelerde” olduğu gibi, Ortadoğu’da da uzun süre bölgesel işsizliğin soğurulmasında bir emniyet supabı işlevi görmüştü. 1980’lere gelene kadar yaşanan iki petrol şoku, Avrupa’nın kapılarını göçmenlere kapamasından sonra, işgücü fazlalığı, özellikle petrol zengini Körfez ülkelerindeki (Kuveyt, BAE, Katar, vb.) nüfus azlığı sonucu oluşan işgücü ihtiyacıyla giderilmeye çalışıldı. Körfezdeki göçmen işçilerin %70’inden fazlasını başta Mısırlılar, Yemenliler, Filistinliler, Ürdünlüler, Lübnanlılar ve Suriyeliler oluşturuyordu.⁵ Bu anlamda göç, son otuz yılda, bölge genelinde ki işgücü arzı ile talebini birbiriyle eşleyen araca dönüştü. Ama bu durum sürdürülebilir değildi. İnşaat ve tarım ağırlıklı sektörlerde çalışan göçmen işçiler sektörün daralmasıyla diğer sektörlere yönelmiş, ailelerin de gelişile işgücü ihtiyacında azalma yaşanmıştı. Özellikle hızlı nüfus artışıyla geriden gelen genç kuşağa yeni iş alanları yaratılamamıştı. Diğer yandan Körfez sermayesi, ülkelere yönelen göç akışını engellemek için yasalarda değişikliğe gitmiş örneğin, BAE’de ülke vatandaşı olmayan çocuklar devlet okullarına kayıt edilmelerine izin verilmemişti. Körfez ülkeleri, vatandaş ve vatandaş olmayanlar arasında sınırlar çizen yoğun bir sömürü düzenini de yasallaştırmıştı. Göçmen işçi ülkeye aracı şirketlerin vizesiyle girebiliyor ve bunun için yıllarca kazancının bir kısmını aracıya vermek zorunda kalıyordu ve her işçi pasaportunu yanında çalıştığı işverene teslim etmek zorundaydı. Tüm bu zorluklara rağmen, göçmenlerin geride kalan ailelerine gönderdikleri para havaleleri çoğu ülke için doğrudan yabancı sermaye girişlerinden fazlaydı.

Göçmen işçiler tam anlamıyla, yoksulluk, ucuz emek, uzun işgünü ve temel insani haklardan yoksun derin bir sömürü düzeninde yaşıyorlardı. Bu düzen aslında tüm Ortadoğu ülkelerinde aynıydı, toplum mülksüzleşmiş, geniş halk kitlesi yoksullaşmış ve feodal sömürü cenderesi modern üretim yöntemleriyle perçinlenip güçlü bir sömürü sistemi oluşturulmuştu. Özellikle, gençler ve kadınlar arasında düşük istihdam, üniversite mezunları arasında işsizlik oranını hızla artmıştı.

Bu düzene karşı, gençlerin öncülük ettiği, kadınların da güçlü desteğini alan, toplumsal mücadeleler ortaya çıksa da siyasi aktivistlerin tutuklanması, sürgün edilmesi ve kitlesel katliamlara varan şiddetle bastırma yöntemleriyle susturulmuştu.

Diğer yandan, iki kutuplu dünyanın çökmesi, bölgede de siyasal ve politik dengeleri hızla değiştirdi. Irak’ın Kuveyt’i işgaliyle birlikte başlayan çatışmalı dönem, Irak işgalinden bu yana zedelenip, kırılmalı; etnik, dinsel ve mezhepsel fay hatları derinleşmeye, toplumsal kutuplaşmaya evirildi. Hızla artan nüfus, yoksulluk, despotik yönetimlerin ekonomiyi küçük bir azınlığa peşkeş çekmeleri, yönetmedeki beceriksizlikleri gibi, kapitalizmin Ortadoğu’da ki sorunları ve daha pek çok neden dolayı Arap sokağı, meydanlara akmaya başladı.

⁵ Hanieh, A. İsyanın Kökenleri - NotaBene Yayınları (s.313-314)

Gilbert Achcar, “Halk İstiyor” adlı kitabında, “Arap İsyânının” toplumsal, ekonomik ve tarihsel arka planına rakamlarla ışık tutmaya çalışırken. Arap bölgesindeki nüfusunun karşı karşıya kaldığı toplumsal durumu üç kelimeyle özetler: yoksulluk, eşitsizlik ve güvencesizlik.⁶

Adam Hanieh, 2011 “İsyânlarının Kökenleri”ni tek bir etmende (otoriterizm, yoksulluk, gıda fiyatları, işsizlik ve sairde) bulmak şüphesiz ki ihtimal dışıdır, derken. Bu isyanların kökeninde birden çok etmenin olduğunu, bu etmenlerinde doğrudan doğruya “kapitalizmin bölgedeki oluşum şekliyle” ilişkili olduğunu belirtir. Bölgede son bir kaç on yılda kapitalist gelişmenin hayli uç sorunlar yaratıldığını vurgulayan yazar. Kırsalda ve kentlerde yoksul, mülksüz halk kitleleri çığ gibi büyürken, halkın çok küçük bir bölümü kilit birikim momentlerinin kontrolünü elinden tutup, çıkar sağlamakta ve uluslararası sermayeyle yakın ilişkiler sürdürmekteydi, demektedir.⁷

⁶ Achcar, G. Halk İstiyor, Çev. Sanem Öztürk, Ayrıntı Yay. (S. 27)

⁷ Hanieh, A. İsyânın Kökenleri - NotaBene Yayınları (s.313-314)

"Halk, düzenin yıkılmasını istiyor" (Eş-şaab yurid ıskat'en-nizam)

Tunus'ta üniversite mezunu bir seyyar satıcı olan, Bouazizi'nin 17 Aralık 2010 'da kendisini yakarak "Arap baharı" olarak da adlandırılan halk ayaklanmaları sürecinin işaret fişeği oldu. "Arap Baharı" olarak adlandırılan "halk ayaklanmaları" sürecinin şiddetle bastırılması ve çatışmalı dönem, Ortadoğu toplumlarında derin bir hayal kırıklığına neden oldu. "Bahar, ayaklanma, devrim" hangi terimi kullanırsak kullanalım, bu dönem Arapça konuşan halkların bulunduğu coğrafyanın bir ucundan diğerine, Mağrib'den Maşrik'a dek hüküm süren despotik rejimlere karşı baskı altındaki toplumsal sınıfların coşku verici güç gösterisiydi. 5 yıl önce başlayan ayaklanmalar yerini şiddet ve kaosa bıraktı. Geri çekilme, Arap yarımadasından başlayıp, Libya, Mısır ve Suriye'yle devam ediyor. Ayaklananlar açısından ise bu süreç oldukça acılı oluyor.⁸

Bu coğrafyada, Irak işgalinden bu yana zedelenip, kırılanlaşan; etnik, dinsel ve mezhepsel fay hatları derinleşmeye, toplumsal kutuplaşmaya evirildi. Halk ayaklanmaların başladığı 2011 yılından bu yana neredeyse tüm coğrafya şiddet sarmalının içine çekildi. Şiddetin ve çatışmaların içine çekilen toplumların geniş bir kesimi, yaşadığı topraklara artık barışın gelmeyeceği inancıyla, geleceğe dair umutlarını ve bir kaç zaruri eşyasını sırt çantalarına doldurularak, insanca yaşayabilecekleri "yeni topraklara" kitleler halinde göçe koyuldu. Görünen o ki, o sırt çatalları içerisinde, Samir Kassir'ın Arap dünyasının her köşesine nüfuz ediyor, dediği, derin talihsizlik duygusu göç dalgalarıyla dünyanın her köşesine taşınacak.⁹

⁸ Amar, P., Prashad, V. Arap Baharından Kesitler, İntifada Yayınları

⁹ Kassir S., Arap Talihsizliği. (Çev. Ö. Gökmen) İletişim yay.

Hem orda hem burada, hiç bir yerde

Aynı anda hem köklü hem de köksüz olmak olarak tanımlayabileceğimiz “mülteci olama” halini Lain Chambers “köksüzlüğe kök salmak” olarak ele alıyor.¹⁰

Mülteci olmak, kendi evinden, ülkesinden yaşama şansı kalmayan bu insanların ruhlarında ve bedenlerinde derin yaralar açıyor. Her gün, dikenli teller, mayınlar, silahlar arasından, nehirler, denizler aşarak, bir şekilde hayata kalarak, sınırlar geçerek, başka ülkelere sığınıyorlar. Bu “yeni topraklar” belki de hiç bir zaman hayal ettikleri gibi olmayacak ama geriye de dönmeyecekler. Geride bıraktıkları her şey hafızalarından silinmeye başlıyor, hızla yok oluyor. Suriye’de iki üniversite bitirmiş şimdi bir fabrikada vasıfsız işçi olarak çalışan Yusuf “Geçmiş ne kadar orada, hafızamda, tutmaya çalışırsam çalışayım anılar her gün flulaşiyor,” demişti. Neden? diye sorduğumda, “ Her gün haberler geliyor, ölüm haberleri, evlerimizin yıkılıp yağmalandığı, doğup büyüdüğüm sokakların yok edildiği, haberler. Çocukluğumda beni alıp, hayallerimdeki diyarlara götüren, rengarenk ve tıka-basa insan dolu Halep Çarşısının yıkılıp harabeye dönen fotoğraflarını görmek, geçmişimizin ve kültürel mirasımızın yok oluşunu izlemek bana büyük acı veriyor. Belki de en iyisi geçmişi unutmak” demişti.

Amik ovasında mevsimlik işçilik yapan, Suriyeli bir öğretmen de, boynuna astığı anahtarı gösterip şöyle demişti; “Artık bu anahtarın açabileceği bir kapı yok, evimi bombalarla yıktılar, gidip gördüm o taş yığını ama ben bu anahtarı ölünceye değin boynumda taşıyacağım çünkü, bu soğuk demirde evimin sıcaklığını hissediyorum.”

Suriyeli ilk mülteci kafilesini, Türkiye’ye 29 Nisan 2011 tarihinde giriş yaptı. Birleşmiş Milletler verilerine göre, 3 Kasım 2015 itibarıyla, kamplarda ve kamp dışında resmi rakamlara göre 2,181,293’ü kayıtlı, resmi olmayan rakamlara göre 2.5 milyon civarında mülteci yaşamaktadır. Aynı tarih itibarıyla Dünyada farklı ülkelere dağılmış 4,287,293 ve kayıt altına alınmış Suriyeli mülteci var. Bunların yaklaşık %90’ını Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır gibi çevre ülkelerde yaşıyor.¹¹

¹⁰ Chambers, I. (2005), Göç, Kültür, Kimlik (Çev. İ. Türkmen ve M. Beşikçi), Ayrıntı Yayınları

¹¹ UNHCR, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224> (erişim tarihi 15.11.2015)

Suriye'ye komşu ülkelerde işgücü piyasası içinde: Suriyeli Mülteciler

BM verilerine göre Suriye'ye komşu olan ülkelerde yaşayan Suriyeli mülteci sayısı; Türkiye (2,181,293 kişi), Lübnan(1,075,637 kişi), Ürdün(630,766 kişi), Irak (245,013 kişi) ve Mısır (127,681 kişi) olmak üzere toplam 4,260,390 kişidir.¹² Yani, son 4 yılda her ülkenin işgücü piyasasına önemli bir miktarda göçmen işçi dahil oldu. Bu durum bu ülkelerin işgücü piyasalarını nasıl etkiledi. Bu konuda yapılan araştırmalar, bu ülkelerde Suriyeli mültecilerin; Kayıt dışı sektörlerde ucuz işgücü olarak, düşük ücretlerle çalıştırıldığını ortaya koyuyor. Bu çalışmalar, göçmen işçilerin vasıfsız işgücü piyasasının temel unsurları haline geldiğini, çok kötü koşullarda çalışmayı kabul ettikleri, kayıt dışı sektörlerin yaygınlaşmaya başladığını gösteriyor. Bu ülkelerde, özellikle inşaat sektöründe giderek artan Suriyeli mülteci işçi sayısının, işsizliği artırdığı, buna bağlı olarak yine mevcut işlerde işçiler arasında rekabetin başladığı, bu durumun bazı sektörlerde, o ülke işçilerinin, işgücü piyasasının dışına itilmeye başlandığı görülüyor. Örneğin; Ürdün'de 2011 de %14,5 olan işsizlik oranı 2014 de %22.1 yükselmiş. 15-24 yaş arası işsizlik %19 dan %35 çıkmış. Özellikle gençlerin iş gücü piyasasına girişleri zorlaşmıştır. Yine, 2011 den 2014 arasında inşaat sektöründe Ürdünlü işçilerin oranı düşmeye başlamış, Suriyeli mültecilerin istihdamı artmıştır. İnşaat dışında perakende sektörü ve toptan ticaret sektöründe çalışan Suriyeli sayısı oldukça fazladır. Bu sektörlerde Ürdünlü işçilerin işsizlik oranı yaklaşık olarak %18'e yükselmiştir. Bu durum yerli işçiler için fırsat kaybına neden olmaktadır.^{13, 114}

Aynı durum, Lübnan ve Irak içinde benzerlikler göstermektedir. Suriyeli mültecilerin toplam nüfusun yaklaşık ¼ oluşturduğu Lübnan'da ise işgücü açısından oldukça vahim boyutlara ulaştı. Ülke bu zorlukları uluslararası yardımlar ve desteklerle göğüslemeye çalışsada, gün geçtikçe bu desteklerin azalmaya başlaması ülkeyi zora sokuyor. On yıllardır çatışmalı bir süreç yaşayan ülke zaten zayıf ekonomisiyle, bir milyonu aşkın mülteciye ev sahipliği yapmakta, hem yerel halkın hem mültecilerin yaşam koşullarında gün geçtikçe geriye gidilmektedir. Mültecilerin yaklaşık 1/3 işsiz olduğunu beyan ediyor. Çalışanlar da daha çok, temizlik, inşaat, tarım, gibi gündelik vasıfsız işlerde istihdam ediliyor ve Lübnanlı işçilere göre hem çalışma süreleri daha uzun hem de daha az ücret alabiliyor. Lübnan işgücü piyasası, özellikle kadın ve çocuk işçiliğinin gün geçtikçe daha da yaygınlaştığı bir yöne gidiyor. Kadınlar, erkelere göre yaklaşık %40 daha az ücret alıyorlar.

Lübnan'da çocuk işçiliğinin hızla yaygınlaşıyor. Sokak satıcılığı, küçük tarım işletmeleri, aile işletmeleri, gibi kayıt dışı sektörlerde çocuk işçi çalıştırma yaygınlaşıyor. Kötüleşen sosyo - ekonomik koşullar, okul devamsızlığını beraberinde getiriyor. Araştırmalar, 10-14 yaş arası Suriyeli çocukların %8 çalıştığını bunların büyük bölümünün okula devam etmediğinin gösteriyor. Dahası, aynı yaş grubundaki mülteci çocukların %60 okula gitmiyor. Bu durum gelecekte bu çocukların emek sömürsüne karşı savunmasız kalmalarına neden olacaktır. Yine bu yaş gurubu çocukların yarısından fazlası iş aramaktadır. Ebeveynlerini savaşta kayıp eden çocuklar içinde çalışanların oranı daha da fazladır. Ebeveynler çocukları eve gerekli mali desteği sağlamları için çalıştırıyor.¹⁵

İşgücü piyasasında dışlanma ve gelecekteki tehditler

Suriyeli mültecilerdeki yüksek işsizlik oranı ev sahibi ülkelerde gelecekte iş gücü piyasasında ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Yardımlar ve destekler bu gün Suriyeli Mültecilerin iş gücü piyasasına girişini önlese de gelecekte bu durum değişecektir. Eğer önlemler alınmasa yardımların azalması, durması sonucunda çok sayıda mültecinin iş gücü piyasasına girecektir. Suriye'deki çatışmalı sürecin uzaması gelecekte daha çok Suriyelinin komşu ülkelere sığınacağıının göstergesidir. Suriyeli Mültecilerin, düşük ücretli ve daha zor ve kötü koşullarda çalışmayı kabul etmeye istekli olması. Çalışma koşullarının ve iş piyasası standartların düşmesine, enformel piyasanın yaygınlaşmasına, kayıt dışılık eğiliminin artmasına, standartlara uygunluğun göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Kötüleşen çalışma standartları, asgari ücret ve iş yasalarının uygulanmasının zorlaştırmakta, kayıt dışı ekonomiyi özendirilmektedir.¹⁶

Kayıt dışı istihdamın yaygınlaşması, düşük ücretli işlerin büyük bir kısmının mülteciler tarafından yapılmaya başlaması, büyüyen ve genişleyen kayıt dışı istihdam sektörü verimliliği azaltmasına ve ülke ekonomisinin zamanla zayıflamasına sebep olacaktır.

Tüm bu çalışma şartlarının, asgari ücret uygulamasının bu sektörlerde tamamen ortadan kalkmasına neden olduğu görülmektedir. Belirli bir süre sonra asgari ücretin yerli işçilere de uygulanmadığı görülmektedir. Suriyeli mültecilerin genelinin asgari ücretten daha düşük ücret aldıkları tespit edilmiştir.

¹² UNHCR, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224> (erişim tarihi 15.11.2015)

¹³ Svein Erik Stave and Solveig Hillesund. 2015. Impact of Syrian refugees on the Jordanian labour market. http://www.ilo.org/beirut/publications/WCMS_364162/lang--en/index.htm

^{14,16} Regional Dialogue on Market Impact of Syrian Refugee Crisis in Jordan, Lebanon, Turkey, Iraq and Egypt: summary report and conclusions. ILO. 2015. http://www.ilo.org/beirut/publications/WCMS_408999/lang--en/index.htm

¹⁵ Cali, Massimiliano; Harake, Wissam; Hassan, Fadi; Struck, Clemens Christian. 2015. *The impact of the Syrian conflict on Lebanese trade*. Washington, D.C. : World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/2015/04/24424427/impact-syrian-conflict-lebanese-trade>

Türkiye'de işgücü pazarına Suriyelilerin katılımı

Mülteci işçiler büyük bir olasılıkla uzun bir süre Türkiye işgücü piyasasında etkili olacaktır. Bu konuda yapılan çalışmalar yeterli veri bulunamamasından kaynaklı olarak, mültecilerin Türkiye işgücü piyasasına uyumuna dair eksiklikler yaşanıyor.¹⁷

Yapılan çalışmalarda; mültecilerin işgücü piyasasına girişleriyle birlikte, Türkiyeli işçilerin yıllık ortalama ücret artışında düşüş yaşanmış, yerli işçinin ücret kaybı yaşadığı belirlenmiştir.¹⁸

Türkiye'de hükümetin Suriye politikası ve mülteci meselesini olabildiğince gözlerden uzak tutma tutumu nedeniyle, diğer ülkelerden yapılan Mültecilerin işgücü piyasasına etkileriyle ilgili analiz ve araştırmalar bize detaylı veriler vermesede, 5 yıllık saha deneyimleri reel durumu açıklamamız için yeterince veri sunuyor. Aslında diğer ülkelerde yaşananlar Türkiye işgücü piyasası için de aynı sonuçları veriyor. Çünkü, şiddet ve zulümden kaçan mültecilerin ev sahibi ülkelerin iş gücü piyasasının potansiyel üyeleri olduğunu kabul etmek gerekir. Yaklaşık 2.5 milyon mültecinin yaşadığı Türkiye'de; ücretler üzerindeki artan iş gücü arzı, ücretlerin düşmesine, Türkiye vatandaşlarında ekonomik güvencesizlik korkusunun oluşmasına neden olur. Özellikle Suriye sınırına yakın kentlerde kira artışları, işsizlik, işverenlerin düşük ücret teklifleri, uzun işgünü, gibi pek çok sorunun kaynağı olarak Suriyeli mülteciler gösteriliyor. Oysa, göç ve emek arasındaki ilişkinin asli merkez üssü, göçün emeği kendi özgün koşullarından daha da güçsüz bir hale getirmeye muktedir olmasıdır.¹⁹ Göçle birlikte, artı nüfus sayesinde sermaye, istediği zaman bu artı nüfus havuzundan emek gücünü işe alacak istediği zaman işine son verecek bir denetim rejimini emek gücü üzerinde kurabilir. Türkiye sermayesinin Suriyeli mülteciler konusunda, bunlar Türkiye'nin gelecekte vasıfsız iş gücü piyasasını oluşturacaklar bunun için bizler sevinmeliyiz, anlayışını her fırsatta ifade etikleri biliniyor. Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelişinin ilk yılında iki iş veren arasında geçen bir konuşmaya tanık olmuştum. İşverenlerden biri, "Allah Esad'dan razı olsun, iyi ki bu Suriyeliler geldi, biz bizimkileri aylık 1000 liraya çalıştıramıyorduk şimdi, 500 – 600 liraya çalışacak adam dolu" demişti.

¹⁷ Akgündüz, Y. E., M. van der Berg, and W. Hassink (2015). "The Impact of Refugee Crisis on Host Labor Markets: The Case of the Syrian Refugee Crisis in Turkey." IZA Discussion Paper 8841

¹⁸ Del Carpio, Ximena Vanessa; Wagner, Mathis Christoph. 2015. *The impact of Syrians refugees on the Turkish labor market*. Policy Research working paper; no. WPS 7402. Washington, D.C. : World Bank Group.
<http://documents.worldbank.org/curated/en/2015/08/24946337/impact-syrians-refugees-turkish-labor-market>

¹⁹ Öner I.G., Öner Ş. A.,(2012), Küreselleşme Çağında: Göç Kavramlar, Tartışmalar, İstanbul: İletişim Yayınları, (s.90)

Ensar – Muhacir kardeşliği

29 nisan 2011 tarihinde ilk Suriyeli mülteci kafilesi geldiğinde, nasıl olsa bir kaç aya kalmadan geri dönecekleri hesapları yapıyordu. Belki de Türkiye hükümetinin Suriye meselesinde “en doğru kararı” olan “açık kapı” politikası uygulandı. Hiç bir planlama yapılmadan “misafirler” farklı şehirlere akmaya başladı. Baas rejiminin bir kaç ayda yıkılacağı öngörüsüzlüğü, rejimin yerini alacak olan yeni muktedirlerin kendilerine yakın "Müslüman Kardeşler ve İslamcı " ideolojiden olma stratejik sığılğını getirdi. Bu yüzden hükümet kampları AFAD 'a şehirlerde yaşayan Suriyelileri de İslami sivil toplum örgütlerine emanet etti. Öyle ki, Suriyeli mültecilere dair tüm bilgi ve veriler bu STK'lara açıldı. İslami STK'lar ve cemaatler çok yaygın ve güçlü bir “muhacir” ağı oluşturdular. *(Bu ağın Suriyelilerin ne kadarını kapsadığını, ne kadar yaygın olduğunu, sayısal verilerle bilme imkanı olmasa da, işgücü piyasası, emek göçü, göç ağları teorisi ve göç sosyolojisi açısından yeni bir başlık açacağı şüphesizdir.)* Tüm yardım faaliyetleri bu ağlar üzerinden örgütlendi. Belediyeler ve diğer kamu kurumlarının yapacağı yardımlarda dahi İslami STK'ların referansı istendi. İslami tabanda ise mesele “ensar - muhacir ilişkisi” çerçevesinde algılanıyordu. İslami kesimin aydınları meseleyi göç ve hicretin sosyolojik boyutu” ekseninde ele alıp kuramsallaştırıyorlardı. Hicret terim olarak “gayrı Müslim ülkeden İslam topraklarına göç etme” anlamına gelir.²⁰ Burada gayrı Müslüm ülke olarak Suriye'nin bir Alevi devleti algısından öte asıl vurgulanan İslam toprakları olarak güçlü Türkiye vurgusuydu. Nasıl olsa yaklaşık on yıldır İslami kesimin iktidarı vardı ve Anadolu toprakları bu iktidarca İslamlaştırılıyordu. Osmanlı'nın heybetli günlerine geri dönülmüş, Ortadoğu'ya dair tek doğru sözü onlar söylüyor, Ümmeti bir araya getirecek günler yakındı. İslam medeniyetinin tarihsel merkezleri olan, Kahire, Şam ve Bağdat'ın tüm alimleri bizim stratejik derinliğimize hayran kalmış, bize biat etmeye hazırlanıyorlardı. Oysa aslında tüm bunlar bir yanılsamadan ibaretti, sığ Neo-Osmanlı söyleminin altında kof bir kendini beğenmişlikten öte bir derinlik yoktu. Girilen bataklık yavaş yavaş ülkeyi içine çekiyordu. Sokakta, halk ve sermaye açısından ise durum tam anlamıyla kapitalizmin kurallarıyla işliyordu. Muhacirleri iliklerine kadar sömürüyorlardı. Onlar için toplanan yardımların kimleri zengin ettiği, yardım kolilerinin pazarlarda satıldığı herkesçe biliniyor. Sistem şöyle işliyordu; Suriye'den gelen muhacirin yolu önce bir derneğe uğruyordu. Oradan bir referansla sanayide atölye sahibine yönlendiriliyordu. Atölye sahibi, kaç yıldır yanında çalıştırdığı işçinin işine son verip, yarı fiyata din kardeşi muhaciri işe alıyordu. Atölye sahibi bir hayır daha yapıp mahalledeki cemaatteki kardeşine gönderiyordu. O da, evinde çıkardığı kiracının yerine iki kat kirayla ev kir alıyor ve hayır işliyordu. Bu durum Suriye'den gelen binlerce mültecinin deneyimlerinin kısa bir özeti olarak pek çok kez dinlenebilir. Ensar – Muhacir ilişkisi aslında bu ülkede 5 yıldır güçlü bir sömürü sistemi kurdu.

²⁰ Tatlılıoğlu, D. Göç sosyolojisi açısından: Hicret Asistan Yay. (S.124)

Kilisli taksi şoföründen Bodrumlu Balıkçıya uzanan bu yolda mülteciler

Türkiye'ye gelen 2.5 milyonu aşkın Suriyelinin, Kilisli taksi şoförüyle Bodrumlu balıkçıya uzanan, yolu emek göçü açısından farklı yönler ve ağlarla şekillense de işgücü piyasasına ucuz emek olarak girdikleri biliniyor.

Bu gün artık şunu biliyoruz ki Suriyeli mülteciler neredeyse Türkiye'nin her şehrine dağılmış durumdalar ve çoğunlukla ucuz iş gücü olarak çalışıyorlar. 4 yıldır bu ülkede çöplerimizden atık toplayan, tarlalarımızda karın tokluğuna çalışan, inşaatlarımızda en ucuz yevmiyeye iş yapan, fabrikalarda, işliklerde 12-13 saat çalıştırdığımız ve çoğu zamanda hak ettikleri parayı dahi vermeden işten kovduğumuz bu insanlar artık işgücü piyasamızın içerisinde. Bu gün, Çukurova'da, Amik' de, sahil bölgelerinde seralarda, Orta Anadolu'da pancar çapasında, hasadında Suriyeli mülteciler çalışıyor. Beypazarı'nda ki işveren, mevsimlik işçi olarak çalıştırdığı Kürt işçileri darp ederek kovuyor ve onların yerine Suriyeli mültecileri davet ediyor.

Kentlerde ki atölyeler, fabrikalarda da durum aynı, çocuk yaşta gençler, kadınlar işlikleri doldurmuş durumda. İlk geldiklerinde evlerinin kirasını verebilmek, çocuklarının ekmeğini götürebilmek için ne iş olsa yaparım diyen erkelerden daha az ücret karşılığında şimdi çocuklar ve kadınlar tercih ediliyor. Okulla gitmeyen çocuklar, hiç olmazsa meslek sahibi olurlar umuduyla, işe gönderiliyor. İş bulamayan erkeğin yerine evin geçim yükü kadının omuzlarında. Savaşta eşini yitirmiş kadın çocuklarının ve evin gereksinimleri için pek çok riski göze alarak çalışmaya başlıyor.

Türkiye'de yaşayan Suriyeli mültecilerin % 50 kadınlardan oluşuyor.

Mülteci bir kadın ve çocukları sığındıkları yoksul mahallede iş arama sürecini anlatırken, kadınca yaşama çabasını ve çaresizliğini, karanlığın içinden ışığa tutunabilmenin ancak kendi elleriyle olacağını kadınsal bir hisle sezmişçesine ve şöyle demişti; *"Kadın başıma, iş istemek için, kapısına gittiğim erkeklere göre ben sadece muhtaç bir kadını, onlar göre "yoksulluk, yoksunluğu getirir" ama ben çalışmak ve emeğimin karşılığını almak istiyorum. Bedenimi değil emeğimi ona sunuyorum. Ve karşılığında çocuklarımın ekmeğini istiyorum çünkü insanca yaşayacaksam başka çarem yok"*

Emek göçü tarihinde, göçmen kadınlar en korumasız, en esnek, en kötü koşullarda, en vasıfsız işlerde ve en düşük ücretli emeği sağlamışlardır. Özellikle emek yoğun sektörlerde erkeklerin yerini kadın işçiler almaktadır. Tarım işçiliği, mevsimlik tarımsal işletmeler, gündelik işler ve ev içi işlerde göçmen kadın işçiler yoğun olarak çalıştırılmaktadır. Kadın olmaları, göçmen olmaları, farklı bir etnik grupta olmaları ve işçi sınıfına ait olmaları kadınların sömürülmesini katmerleştirmektedir. Böylece göçmen işçi kadın, göçmen olarak yerli işçi kadın karşısında, kadın olarak erkek göçmen karşısında, işçi olarak vasıflı göçmen işçi karşısında dezavantajlı konumdadır.²¹ Çalışan mülteci kadınlar, erkeklere göre, yaklaşık olarak % 40 daha düşük ücret almaktadır.

²¹Toksöz, G. (2004), Uluslararası Emek Göçü, Ankara: İmaj (s. 10-44)

Kayıp Kuşak: Okul yok haydi çıraklığa

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün kasım ayında yayınladığı, "Kayıp Nesil Olmalarını Önlemek : Türkiye" raporu, son dört yıl içinde Türkiye'ye gelen 700,000 okul çağındaki Suriyeli çocuğun üçte birinden azı okula gidiyor – yani, yaklaşık 485,000 çocuğun eğitime erişim olanağı hâlâ yok, diyor ve bunun sebeplerinden birinin;

Ekonomik zorluklar: parasızlık yüzünden aileler ulaşım, okul gereçleri ve geçici eğitim merkezleri söz konusu olduğunda, okul harcı gibi masrafları karşılayamıyor. Kendi işsiz nüfusu üzerinde olumsuz etkileri olabileceği endişesiyle Türkiye'nin çalışma izni vermediği Suriyeli mülteci nüfus içinde çocuk işçiliği çok yaygın. Çalışma hayatına ilişkin güvencelerden yoksun kalan anne ve babalar emeklerinin karşılığı sayılabilecek adil bir gelir elde edemedikleri için, birçok aile geçinmek için çocukların getirdiği gelire muhtaç kalıyor, diyor.²²

Çocuk işçiler, trikotaj atölyelerinde, tekstil fabrikalarında, kuru meyve fabrikalarında, ayakkabı imalat atölyelerinde ve araba tamirhanelerinde, tarım işçiliğinde, sokaklarda kağıt mendil, su veya hurma satıcılığı gibi işlerde çalışıyor.

²² İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (HRW) "Geleceğimi Hayal Etmeye Çalıştığımda Hiçbir Şey Göremiyorum: Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller" raporu. https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/turkey1115tu_web.pdf

Yeni yoksullar, orta sınıfın yeniden oluşması

Türkiye'de en zor durumda olanların orta sınıfa ait olan, eğitilmiş kesimden olduğunu görüyoruz. Suriye'de üniversite bitirmiş hekim, akademisyen, avukat, mühendis gibi eğitilmiş kesim çok zor şartlar altında yaşamaya çalışıyor. Atölyelerde, işliklerde, tarlalarda çalışan mevsimlik işçiler içerisinde bu kesimden pek çok işçiyle karşılaşmak sıradan bir durum, günde 12-13 saat çalışıp 600-700 lira ancak kazanabiliyorlar. Daha önce işçilik yapmadıkları için bu koşullarda çalışmak çok daha zor, işi bilmedikleri için daha çok vasıfsız işçilik yapıyorlar ve çoğu zaman işverenler çalışmalarını beğenmedikleri için hakkettikleri ücretlerini dahi vermeden işlerine son verebiliyorlar.

Türkiye'de yaşayan Suriyeli Mülteci toplumu elbette kendi içerisinde sınıf ve katmanlara ayrılıyor. Suriye'de ki işlerini Türkiye'ye taşıyan bir sermayedar kesim olduğu gibi özellikle, Suriye muhalefeti yanlısı, Suriye içerisine ticaret yapmak için atölyeler ve fabrikalar açan ve buralarda Suriyelileri çalıştıran, yeni bir orta sınıf yükseliyor. Bu kesim büyük ölçüde Suriye muhalefeti içerisinde yer alarak savaşın yarattığı rantı da paylaşıyor. Antep, Urfa, Mersin ve Antakya gibi illerde Suriyelilere ait işletme sayısının artmasında bu yeni katmanın büyük payı var. Bir diğer kesim de; iç savaşla birlikte politize olan, bir kısmı Türkiye'de büyüyen, yeni genç kuşağın oluşması. Büyük bir çoğunluğu dil bilen, uluslararası yardım kuruluşlarında çalışan, dünyada ki yeni aktivist kuşakla iletişim kuran, Ortadoğu'da ki kendi kuşağıyla aynı networkü paylaşan bu gençler bu günlerde Avrupa'nın yoluna düşsede, geleceğin Suriye diasporası orta sınıfı olmaya aday.

Kamplardan, Amele Pazarlarına işçi pazarlarının yeniden oluşumu...

Suriyeli göçmen işçiler, bu gün ve gelecekte, kayıt dışı sektörler başta olmak üzere Türkiye işgücü piyasasının vasıfsız ve ucuz işgücü olmaya devam edecekler.

Bu gün bile, sabah AFAD denetiminde ki kampların kapıları önünde bekleyen "işçi simsarlarının" binlerce mülteciyi, kamyon kasalarına, traktör römorklarına doldurup götürdüklerini görebilirsiniz. İşverenler fabrikaların günlük işlerini amele pazarlarında çavuşlar aracılığıyla karşılamaya başladı.

Antep, Urfa, Kilis gibi sınır illerinde her sabah kurulan amele pazarlarını dolduran işsiz mültecilerin günlük 20-25 liraya çalışmak için birbirleriyle yarışını, sokaklarda atık toplayanları, kaçak sigara satıcılarını, izbe atölyelerde çalışan çocukları, gündelik temizlik işlerde çalışan kadınlarla yaşamın her alanında karşılaşılabiliyorsunuz.

Savaşlarla biten sınır ticareti yeniden başladı, gençler günlük yevmiyeye buradan yiyecek ve giyecek götürüp, Suriye'den sigara, sabun, kahve getiriliyor.

Aileleri Suriye'de yaşayıp, Türkiye'ye çalışmak için gelen on binlerce göçmen işçi var. Bekar evlerinde yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşayıp, para biriktiriyorlar ve kazandıkları paraları belli aralıklarla ailelerine götürmek için düzenli olarak sınırı geçip, geri geliyorlar.

Türkiye açısından Suriye ve Suriyeli mülteciler günümüzün ve önümüzdeki yılların ana gündemlerinden biri olmaya devam edecek. Her gün biriken sorunların çözülmesi için uzun vadeli planlar ve politikalar gereklidir. Suriyeli işçilerin ev sahibi ülkelerin iş gücü piyasasına katılımı resmi olarak nasıl yapılabilir. Uluslararası ilginin ve yardımların hala sürdüğü bu zamanlarda bunu yapmak daha kolaydır. Uluslararası toplumla, göç alan ülkelerin arasındaki koordinasyonu şimdiden maksimize etmek gerekir. Tüm bunları yapabilmek için bir noktadan başlamak gerekir. Buna Suriyeli mültecilerin statü meselesinin ve adının konmasıyla başlamak en uygunudur.

Ve son....

Yüzyıllardır süren göç deneyimlerinin bizlere gösterdiği temel gerçeklerden biri de, uluslararası göçün merkez ülkeler tarafından çıkarlarına uygun olarak yönlendirildiği, son dönemde özellikle Suriyeli mültecilerin Avrupa sınırlarına dayanmasıyla bu gerçeğin değişmediği de görüldü. Özellikle batılı merkez ülkelerin bir yandan milyarlarca Euro'yu sınır güvenliği için harcamaya başlaması. Diğer yandan kabul edebilecekleri mülteci sayısını kendi ihtiyaçlarına göre belirlemeleri. Geri kalanlarının Türkiye gibi çevre ülkelerde kalmaları için tabiri caizse rüşvet teklif etmeleri bu gerçekliği pekiştirmektedir. Öyle görülüyor ki, Suriyeli mülteciler bundan sonra batıya karşı bir koz olarak kullanılmaya da başlanacak, özellikle son dönemde bu yönde atılan adımlar, Suriyeliler "esaret altında" günlerin beklediğinin göstergeleri gibi.

Uluslararası toplumun yapması gereken, para ve tavizler vererek mültecileri kendisinden uzak tutmak yerine; Suriyelilerin geleceği dair umutları tamamen solmadan, Suriyelilere güvenli ve onurlu bir eve dönüş ve çocuklarının geleceğinin olduğu bir ülke sağlamak olmalıdır.